

Journal of Urban Environmental Planning and Development

Vol 4, No 14, Summer 2024

p ISSN: 2981-0647 - e ISSN: 2981-1201

Journal Homepage: <http://juep.iaushiraz.ac.ir/>

Research Paper

Assessing of Empowering Worn-out informal Textures in Urban Settlements (Case Study: Tabriz City - Ipakchilar Neighborhood)

Mahi Mohammadi Sarindizaj:^{*}Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Payam Noor University, Tehran, Iran

Majid Akbari: Phd in Geography and Urban Planning, Payam Noor University, Tehran, Iran

Received: 2023/11/14 **PP87-102** Accepted: 2024/02/19

Abstract

The rapid growth of urbanization, due to the inability to accept reasonable legal limits, has led the flow of residence to the edge of the city and causes the formation of illegal settlements. Therefore, informal settlement is not a temporary issue with limited dimensions and there is an agreement on its survival, reproduction and expansion which is a sign of the inadequacy of the current urban development policies and it requires new approaches and measures. Based on this, the empowerment model aims to achieve the necessary improvement in these settlements with the participation and trust-building and the use of urban renovation and improvement methods, the creation of a sound economic infrastructure and the elimination of material poverty in the shade of the cooperation and participation of the beneficiaries. This research is of a descriptive-analytical type with an applied purpose, and the information was obtained in the field using a researcher-made questionnaire. The statistical population was the residents of Ipekchilar neighborhood in Tabriz city and the sample size was estimated to be 232 people based on Cochran's formula. One-way ANOVA, one-sample T-test, Pearson's correlation coefficient and regression analysis were used to analyze the variables and indicators. To measure the variables in the questionnaire, a five-level Likert scale was used. The findings show that among the empowerment indicators, none of them are higher than the average limit of 3 in the Likert scale. For example, the neighborhood of Ipkechilar In terms of physical and access (2/16), economic (2/63), social and social participation (2/95), organization and empowerment (2.96) and institutional and management indices (2/22), it obtained. The result indicates that the current mechanism for planning this inferior and informal neighborhood in the above dimensions, to improve the urban space for the life of the residents, shows to be unsuccessful and ineffective. Therefore, in order to increase citizens' participation and the practical realization of the empowerment strategy, it is necessary for city officials to provide a high ground for citizens' participation In this case, the implementation of the empowerment strategy leads to the improvement of the needed structures and institutions in the economic, social, and physical fields in the neighborhood of Ipakechilar.

Keywords: Empowerment, Informal accommodation, Worn texture, Tabriz city, Ipakchilar neighborhood.

Citation: Mohammadi Sarindizaj, M., & Akbari, M. (2024). **An Analysis on the Reading of Resilient Communities Against the Earthquake Crisis.** *Journal of Urban Environmental Planning and Development*, 4(14), 87-102.

© The Author(s) **Publisher:** Islamic Azad University of Shiraz

DOI:

* **Corresponding author:** Mahi Mohammadi Sarindizaj, **Email:** m_mohammadi@pnu.ac.ir, **Tell:** +989142506718

Extended Abstract

Introduction

The rapid growth of urbanization has led the flow of settlement to the edge of the city due to the inability to accept reasonable legal boundaries and it causes the formation of illegal settlements. Therefore, marginalization or informal settlement is not a temporary issue with limited dimensions and there is an agreement on its survival, reproduction and expansion which is a sign of the inefficiency of the current urban development policies and it requires new approaches and actions and it requires a new design beyond the limitations and formal or informal agreements of the current structures. Today, the revival of worn-out structures, especially in big cities, is one of the complicated categories in planning, which has always attracted the attention of managers, experts and people; Based on this, the model of empowerment is based on it In order to achieve the necessary improvement in these settlements with the participation and trust building and the use of urban renewal and improvement methods, creating a healthy economic infrastructure and eliminating material poverty in the shadow of the cooperation and participation of the beneficiaries. Empowerment means expanding the assets and capabilities of poor people in order to participate, negotiate, influence, control and maintain accountable institutions. which affect their lives In other words, it is strengthening the ability of disadvantaged groups to use formal processes and structures in order to access resources, services and opportunities. Informal settlement in Iran has become a serious problem in big cities, including the metropolis of Tabriz, due to the rapid and premature urbanization process after the land reforms. One of the areas that was formed in this city as a result of the above process Ipekchilar neighborhood is in region 4.

Methodology

This research is of a descriptive-analytical type with an applied purpose, and the information was obtained in the field using a researcher-made questionnaire. The statistical population was the residents of Ipekchilar neighborhood in Tabriz city And the sample size was estimated to be 232 people based on Cochran's formula. One-way ANOVA, one-sample T-test, Pearson's correlation coefficient and regression analysis were used to analyze the variables and

indices. A five-level Likert scale was used to measure the variables in the questionnaire.

Results and discussion

The findings show that among the empowerment indicators, none of them are higher than the average limit of 3 in the Likert scale. In other words, the neighborhood of Ipekchilar in physical index and access(2,16), economic(2,63), social and social participation(2,95), organization and empowerment(2,96) and institutional and management indices(2,22) particle for direct object got it. Successful efforts to empower poor people increase their freedom of choice and action in different contexts. Access to information, participation and inclusion, responsiveness and local organizational capacity are the four common elements of the empowerment approach. In order to answer the first research question, it is necessary to analyze the physical and access, economic and social indicators completely.

Looking at the physical and accessibility indicators, it is observed that all the physical and accessibility questions are at an average or very low level. This means that permeability and accessibility in the neighborhood are difficult and residents are dissatisfied with the quality and access to physical services at the neighborhood level.

Social indicators and social participation: The dilapidated textures of Tabriz city (part of which is located in the area of informal settlements) have different capacities, including the homogeneity of the residents in terms of social and cultural aspects; Having a spirit of participation and cooperation among residents to improve the quality of life and empower and improve their residence; The existence of talented people in different professions, the possibility of benefiting from local labor in different sectors in order to improve the quality and physicality of the fabric, as well as limitations such as the weakness of social security in the fabric, especially at night; The relocation of the old residents of Baft to other places and the replacement of low-income immigrants with low social classes and their lack of sense of belonging to Baft. The results indicate that the neighborhood under study is currently in an unfavorable situation in terms of empowerment and participation and it is necessary to increase citizens' participation in

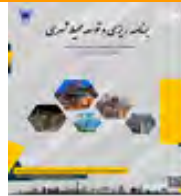
empowerment that city officials provide the ground for citizens' participation. It was also found that the implementation of the empowerment of informal housing It can lead to the improvement of the needed structures and institutions in the economic, social and physical fields in Ipakchilar area.

Conclusion

The result indicates that the current mechanism for planning this inferior and informal neighborhood in the above dimensions, to improve the urban space for the life of the residents, shows to be unsuccessful and ineffective. Therefore, in order to increase

citizens' participation and the practical realization of the empowerment strategy, it is necessary for city officials to provide a high ground for citizens' participation In this case, the implementation of the empowerment strategy leads to the improvement of the needed structures and institutions in the economic, social, and physical fields in the neighborhood of Ipakchilar.

فصلنامه برنامه ریزی و توسعه محیط شهری

دوره ۴، شماره ۱۴، تابستان ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۰۶۴۷-۲۹۸۱ شاپا الکترونیکی: ۱۲۰۱-۲۹۸۱

Journal Homepage: <http://juiep.iaushiraz.ac.ir/>

مقاله پژوهشی

ارزیابی توانمندسازی بافت‌های فرسوده غیررسمی در سکونتگاه‌های شهری (مورد مطالعه: شهر تبریز - محله ایپکچیلر)

مهدی محمدی سرین دیزج : استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

مجید اکبری: دکترای جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۳ صص ۱۰۲-۸۷ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۳۰

چکیده

رشد سریع شهرنشینی به دلیل ناتوانی در پذیرش معقول محدوده قانونی، جریان سکونت را به حاشیه شهر هدایت کرده و باعث شکل‌گیری اسکان غیرقانونی می‌گردد. از این رو اسکان غیررسمی مسئله‌ای گذرا با ابعاد محدود نبوده و توافقی بر بقاء، بازتولید و بسط آن وجود دارد که حاکی از بی‌کفایتی سیاست‌های توسعه‌ی شهری متداول است و رهیافت‌ها و اقدامات نوینی را می‌طلبد. بر این مینا، پژوهش حاضر با هدف بکارگیری الگوی توانمندسازی بر آن است تا با مشارکت و اعتمادآفرینی و بکارگیری شیوه‌های نوسازی و بهسازی شهری، ایجاد زیربنای سالم اقتصادی و برطرف کردن فقر مادی در سایه همکاری و مشارکت ذی‌نفعان، ارزیابی لازم را در این محله انجام دهد. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی با هدف کابردی که اطلاعات به صورت میدانی و با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته به دست آمده است. جامعه آماری، ساکنان محله ایپکچیلر در شهر تبریز بوده و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۳۲ نفر برآورد گردید. برای تحلیل متغیرها و شاخص‌ها از واریانس یک‌طرفه آنوا، آزمون T تک نمونه‌ای، ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. برای سنجش متغیرها در پرسشنامه، از طیف لیکرت پنج سطحی استفاده شده است. یافته‌ها بیانگر آن است که در بین شاخص‌های توانمندسازی، هیچ‌کدام بالاتر از حد متوسط ۳ در طیف لیکرت نشان نمی‌دهند. به عبارتی محله ایپکچیلر در شاخص کالبدی و دسترسی (۲/۱۶)، اقتصادی (۲/۶۳)، اجتماعی و مشارکت اجتماعی (۲/۹۵)، ساماندهی و توانمندسازی (۲/۹۶) و شاخص‌های نهادی و مدیریتی (۲/۲۲) را به دست آورد. نتیجه حاکی از آن است که سازوکار فعلی جهت برنامه‌ریزی این محله فرودست و غیررسمی در ابعاد فوق، برای بهبود فضای شهری جهت زندگی ساکنان ناموفق و ناکام نشان می‌دهد لذا برای افزایش مشارکت شهروندان و تحقق عملی راهبرد توانمندسازی لازم است که مسئولان شهری زمینه‌ساز بالایی مشارکت شهروندان را فراهم نمایند که در این حالت اجرای راهبرد توانمندسازی به بهبود ساختارها و نهادهای مورد نیاز در زمینه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در محله ایپکچیلر می‌انجامد.

واژه‌های کلیدی: توانمندسازی، اسکان غیررسمی، بافت فرسوده، شهر تبریز، محله ایپکچیلر.

استناد: محمدی سرین دیزج، مهدی و مجید اکبری (۱۴۰۳). ارزیابی توانمندسازی بافت‌های فرسوده غیررسمی در سکونتگاه‌های

شهری (مورد مطالعه: شهر تبریز - محله ایپکچیلر)، فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه محیط شهری، ۴۴(۱۴)، ۸۷-۱۰۲.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز

© نویسندگان

DOI:

مقدمه

توسعه گسترده سکونتگاه‌های غیررسمی به یک نگرانی جغرافیایی حیاتی و ویژگی اصلی تبدیل شده است (Samper et al., 2020: 2) که اقتصاد شهری را به‌ویژه در جنوب جهانی تعریف می‌کند (Azunre et al., 2022: 2). این سکونتگاه‌ها ناشی از رشد سریع شهرنشینی است که منجر به نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی عظیم شده است (UNESCAP, 2015). در سال ۲۰۱۵، تخمین زده شد که تقریباً ۲۴ درصد از جمعیت جهان در محله‌های فقیرنشین زندگی می‌کنند که برابر با یک میلیارد زاغه‌نشین است (UN-Habitat., 2020). سهم این یک میلیارد ساکن عمدتاً در کشورهای در حال توسعه است که در آن ساکنان غیررسمی ۸۸۱ میلیون نفر در مقایسه با ۶۸۹ و ۷۹۱ میلیون نفر در سال ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ به ترتیب باقی مانده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که حدود ۵۰ درصد از جمعیت زاغه‌نشین جهان هنوز در منطقه آسیا و اقیانوسیه ساکن هستند (UN-Habitat, 2020) به گفته سازمان ملل اگر این تشدید سکونتگاه‌های غیررسمی بی‌وقفه باقی بماند، این احتمال وجود دارد که افزایش جهانی این سکونتگاه‌ها تا سال ۲۰۵۰ به ۳ میلیارد برسد (UNESCAP, 2022).

توسعه سکونتگاه‌های غیررسمی اغلب به عنوان یک بحران سرپناه ذاتی در شهرهای جنوبی جهانی دیده می‌شود (Satterthwaite et al., 2020: 144). این بیشتر به تناقض بین ارزش‌های رو به رشد دارایی و نیازهای سرپناه برای جمعیت‌های کم درآمد نسبت داده می‌شود که به "شهر جهانی" نسبت داده می‌شود (Fawaz., 2013: 36). در میان بسیاری از دلایل، دو مورد زیر به ویژه برای کشورهای در حال توسعه قابل توجه است. اول، تکامل سریع تقاضای شهرها برای نیروی کار کم هزینه است که منجر به تسریع مهاجرت روستا به شهر شده است (Selod & Shilpi, 2021: 2). دوم، گسترش سرمایه‌گذاری‌های تجاری در داخل شهرها است که منجر به افزایش قیمت زمین شده است (Bernier., 2016: 99). در نتیجه، جمعیت کم دستمزد به طور فزاینده‌ای به دنبال اقامتگاه‌های غیرمجاز در نزدیکی شغل می‌گردند (Alsayyad, 2004: 8). دولت‌ها به غیررسمی شهری پاسخ داده‌اند که یا منجر به حذف هر گونه طرح ارتقاء می‌شود (Simone., 2020: 605) یا خواستار تخریب و جابجایی کامل آنها می‌شود (McFarlane, 2008: 89). با این حال، با توجه به سیاست‌های عمومی در سراسر جهان، دولت‌ها در حال حاضر موظف هستند وجود و اهمیت این شهرک‌ها را تصدیق کنند. ویژگی‌های متمایز آن‌ها به رسمیت شناختن آن‌ها به عنوان یک نهاد جداگانه از رشد شهری است (Arif et al., 2022: 2).

در این راستا ساماندهی فضایی بافت‌های حاشیه‌ای شهری و به‌عبارتی رفع مشکلات ناشی از اسکان غیررسمی، از چالش‌های مهم و مسائل حاد پیش روی برنامه‌ریزان و مدیران شهری، به ویژه در کشورهای در حال توسعه است. از این رو راهبردهای مختلفی جهت ساماندهی پدیده حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی در جهان ارائه شده است که هر کشوری با توجه به سیاست‌ها و نوع حکومت خود از این راهبردها و سیاست‌ها جهت ساماندهی این پدیده کمک می‌گیرد. در این بین، صاحب‌نظران علوم مختلف، به ویژه جامعه‌شناسان، شهرسازان و جغرافیدانان شهری همواره بر آن بوده‌اند تا ضمن شناخت ویژگی‌های منحصر به فرد این سکونتگاه‌ها به ارائه راه‌حلی برای این فضاها نائل گردند. با توجه به بالا بودن آهنگ حاشیه‌نشینی شهری در کشور، در سال‌های گذشته تعداد حاشیه‌نشین‌ها را حدود ۱۱ میلیون برآورد می‌کردند ولی این آمار در آخرین وضعیت بسیار چشمگیر شده است. در تاریخ ۹ مرداد ۱۳۹۶ وزارت راه و شهرسازی ایران تعداد ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی را ۱۹ میلیون نفر اعلام کرد؛ یعنی از هر چهار نفر ایرانی یک نفر در سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی سکونت دارند. همچنین در تاریخ ۱۸ فروردین ۱۳۹۶ طبق گفته رئیس کمیسیون اجتماعی مجلس حدوداً ۳۵ درصد از جمعیت کشور حاشیه‌نشین هستند یا در بافت‌های فرسوده و مساله دار زندگی می‌کنند (Babaei Aghdam & Oskouei, 2023: 112). در حال حاضر بیش از ۱۹ میلیون نفر از جمعیت کشور ما در سکونتگاه‌های غیر رسمی، بافت‌های فرسوده میانی و مناطق حاشیه شهرها زندگی می‌کنند (Kashkuli et al., 2023). بر این اساس حاشیه‌نشینی و سکونتگاه‌های غیر رسمی یکی از معضلات شهر تبریز می‌باشد به طوری که حدود ۳۰۰ هزار نفر از این جمعیت در ۱۹ محله آن سکونت دارند. یکی از محدوده‌هایی که در این شهر در نتیجه فرایند فوق شکل گرفت محله ایپکچیلر در منطقه ۴ می‌باشد. بعد از موفقیت‌های جهانی در کاربست توانمندسازی و اهمیت آن در بهبود محلات حاشیه شهری، این راهبرد؛ ضرورت پرداختن به آن را در محدوده مورد مطالعه توجیه‌پذیر کرد. بر این مبنای پژوهش حاضر برآنست در جهت ارزیابی توانمندسازی محله ایپکچیلر به سؤالات ذیل پاسخ دهد: آیا توانمندسازی می‌تواند به بهبود ساختارهای مورد نیاز در زمینه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در محله ایپکچیلر شهر تبریز بیانجامد؟ آیا مشارکت مردم در برنامه‌ریزی، ساماندهی و توانمندسازی می‌تواند به‌عنوان بهترین راه‌حل برای حل مسئله محله ایپکچیلر در شهر تبریز باشد؟

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

سکونتگاه‌های غیررسمی پدیده جدیدی نیست و به اشکال مختلف رخ می‌دهد (Arif et al., 2022: 2). این سکونتگاه‌ها با اصطلاحات گسترده‌ای در ادبیات مشخص می‌شوند، که آن‌ها را به عنوان سکونتگاه‌های سکونت‌گاه (Ulack, 1978)، شهرک‌های حلی (Rodwin,

498: 2022)، سکونتگاه‌های مردمی (Hernandez, 2009: 33) و سکونتگاه‌های خودیاری (Ward, 2015: 22) تعریف می‌کنند. علاوه بر این، آن‌ها دارای نام‌های بومی در کشورهای مختلف در سراسر جهان هستند. در آمریکای لاتین، به این شهرک‌ها دزدان دریایی باریو می‌گویند. رانچو در ونزوئلا؛ بدبختی ویلاها در آرژانتین، فاولا در برزیل، در حالی که در آسیا به آنها به عنوان bustees یا jhuggis در هند نسبت داده می‌شود. کمپینگ در اندونزی، زاغه‌ها یا کاتچی آبادی در پاکستان (Zhanget al., 2013: 913). معمولاً سکونتگاه‌های غیررسمی در بافت شهری به طغیان هر فعالیتی اشاره دارد که بدون کنترل رسمی دولت عمل می‌کند. چنین سکونتگاه‌هایی فاقد امکانات اولیه، خدمات و زیرساخت‌های شهری هستند. مسکن در این مناطق نیز با برنامه‌ریزی رسمی و مقررات ساختمانی مطابقت ندارد. آن‌ها همچنین اغلب در مناطق جغرافیایی در معرض خطر یا بسیار آسیب‌پذیر قرار دارند (Huchzermeyer et al., 2014: 913). در سطح خانوار، سازمان ملل محله‌های فقیرنشین را به عنوان گروهی از ساکنان توصیف می‌کند که در زیر یک سقف با کمبود زیرساخت و یک یا چند مورد از شرایط زیر زندگی می‌کنند: عدم دسترسی به آب آشامیدنی، بهداشت نامناسب، تصدی نامن، مسکن ویران، و فضای نشیمن ناکافی در مقابل، سکونتگاه‌های ساکن با اشغال غیرقانونی یک منطقه مسکونی و ساختمانی که دارای تصدی نامشخص و محرومیت از زیرساخت‌های اولیه است، مشخص می‌شود (Mohanty, 2020). سکونتگاه‌های غیررسمی، زاغه‌ها و سکونتگاه‌های ساکن اغلب در گذشته به جای یکدیگر استفاده می‌شدند (Eckstein, 1999) با این حال، در تحقیقات فعلی، تمایز واضحی بین آنها وجود دارد (Arefi, 2018: 12). سکونتگاه‌های غیررسمی نیز بر اساس انواع تملک زمین که به دلیل فرصت شغلی، تهاجم یا تصرف زمین بدون پیگیری رویه قانونی و مستندات صورت می‌گیرد، متفاوت است (Ishtiyag & Kumar, 2011, 39).

از همان ابتدای ظهور پدیده اسکان غیررسمی به فراخور زمان و شرایط اجتماعی و اقتصادی و نگرش‌های حاکم، رویکردهای مختلفی برای حل این مسأله در دستور کار قرار گرفت این رویکردها هرگز یکنواخت نبوده و از رویه منسجم برخوردار نبودند. با این پیش‌فرض که علت عمده تشکیل این سکونتگاه‌ها فقر و عوامل ساختاری است بسیاری از سیاست‌گذاران در سطح کلان به دنبال راه‌حل برای آن بوده‌اند. تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست فقرزدایی و افزایش متوسط درآمد با ایجاد عدالت اجتماعی مفهوم پیدا می‌کند. در این میان بسیاری از صاحب‌نظران بر اهمیت سیاست اجتماعی و جلب مشارکت در سطح ملی تأکید دارند که تمرکز بر مداخلات اجتماعی در برابر مداخله اقتصادی به‌مثابه مکمل توسعه است. سیاست اجتماعی اگرچه از جنبه‌هایی مشابه سیاست اقتصادی است اما سیاست اقتصادی افراد را به‌مثابه فقرای تصمیم‌ساز در بازار کار و تولید موردتوجه قرار می‌دهد درحالی‌که سیاست اجتماعی آن‌ها را عضوی از گروه‌های اجتماعی در نظر می‌گیرد (Perlman, 2004). در جدول ۱ رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی به‌طور خلاصه بیان می‌گردد.

جدول ۱. خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

رویکرد	دوره زمانی	نکات اصلی
نادیده انگاری	تا دهه ۱۹۶۰	با توسعه اقتصادی مشکل حل خواهد شد و مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی و خرد حل نخواهد شد.
حذف و تخریب	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰	این سکونتگاه‌ها غده چرکینی بر بدنه شهر هستند و باید برچیده شوند
خودیاری	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در محل
مسکن عمومی	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است و نیاز به پارانه‌های هدف‌دار مسکن دارد
مکان- خدمات	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه‌حل است
ارتقا بخشی (بهمسازی)	۱۹۸۰ تاکنون	تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود
توانمندسازی	۱۹۹۰ تاکنون	ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی - استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محلی و توسعه اقتصادی اجتماعی
اجتماع محوری تام	از ۲۰۰۰ به بعد	ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته محور (حق نگهداشت مسکن)

منبع: صرافی، ۱۳۸۱، ایراندوست، ۱۳۸۸

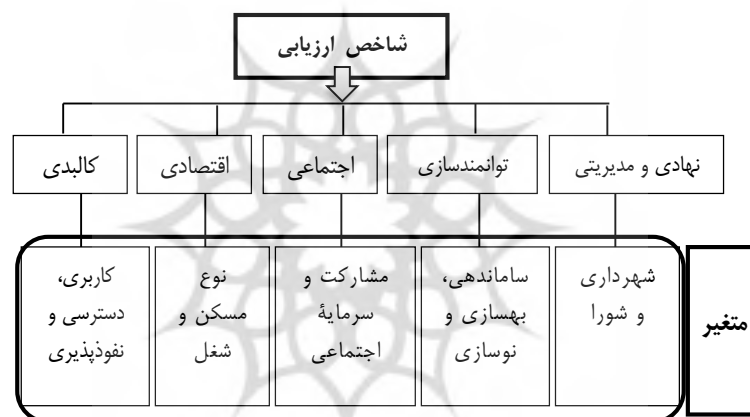
یکی از موثرترین رویکردهای مواجهه و مدیریت پدیده اسکان غیررسمی در سکونتگاه‌های شهری، توانمندسازی است. این رویکرد که به‌عنوان یک راهبرد جهانی در نشست عمومی سازمان ملل سال ۲۰۰۰ نیز تأکید شد، بر ایجاد دامنه حق انتخاب برای کنشگران حاشیه‌نشین و احساس آزادی برای شکل دادن به نحوه زندگی خود از طریق گسترش دارایی‌ها و قابلیت‌ها، مبتنی است. چهارعنصر کلیدی توانمندسازی که به‌صورت هم‌افزا باید مینا و شالوده اصلاحات نهادی در بافت فرسوده و غیررسمی شهری باشند، عبارت‌اند از: ۱- دسترسی به اطلاعات ۲- فراگیری/ مشارکت ۳- پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری ۴- ظرفیت سازمانی محلی. در حال حاضر این چهارعنصر در برخی از فعالیت‌های در حال اجرای بانک جهانی در پروژه‌ها موردتوجه می‌باشند، با این‌وجود سرمایه‌گذاری در ظرفیت سازمانی محلی کمتر بسط و توسعه یافته است. کاربردهای رویکرد توانمندسازی را می‌توان در طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های بانک جهانی مشاهده کرد. به این کاربردها در پنج حوزه تأکید می‌شود:

تأمین نیازهای اساسی، بهبود حکمرانی محلی، بهبود حکمرانی ملی، توسعه بازارهای حامی فقرا، دسترسی افراد فقیر به عدالت و برابری (Narayan, 2015). این رویکرد با مدتی تأخیر نسبت به زمان طرح و پیگیری آن در بسیاری از کشورهای جهان، در کشور ما نیز بکار گرفته شد. نیمه دوم دهه ۱۳۷۰ را می‌توان سرآغاز توجه به احیای بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری از جمله اسکان غیررسمی در کشور و به‌کارگیری رویکرد توانمندسازی دانست. پس از ورود سازمان عمران و بهسازی شهری به موضوع، طرح‌های مطالعاتی و اجرایی متعددی با مشارکت بانک جهانی انجام گرفت اما نتایج مطالعات ارزیابی تأثیرات اجتماعی طرح‌های یادشده، به‌ویژه در سه شهر بندرعباس، زاهدان و کرمانشاه، نشان داد که این طرح‌ها، جهت‌گیری توانمندسازی و ساماندهی اجتماعی محلی را نداشته و در نهایت با توفیق چشمگیری در راستای مدیریت موضوع اسکان غیررسمی همراه نبوده‌اند. مروری سریع، طرح‌ها و پروژه‌های فراوان دیگری در کلان‌شهرهای مختلف کشور را در اختیار قرار خواهد داد که مبتنی بر رویکرد توانمندسازی، تعریف و عملیاتی شده‌اند که دال بر ناموفق بودن رویکرد توانمندسازی در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی هستند که از جمله عوامل آن عبارت‌اند از: هدفمند نبودن نیروهای تزریق‌شده در جامعه هدف، محدود بودن توانمندی‌های (اقتصادی) ایجادشده برای جامعه هدف، ناتوانی جامعه هدف در ترسیم دورنمای اقتصادی به‌منظور تبدیل فرصت‌ها به منابع قدرت، عدم شناخت جامعه هدف از شرایط بازار و اقتضائات آن برای تبدیل فرصت‌ها به منابع قدرت و ناکارآمدی نگاه صرف اقتصادی و مالی به مسائل سکونتگاه‌های غیررسمی (Eskandarian and Firouzabadi, 2019). توانمندسازی اجتماع محلی و در ارتباط با آن توسعه محلی رویکردی غیرمتمرکز و مشارکتی است و به‌نوعی مکمل ارتقا بخشی است که در رابطه با تأمین حق مالکیت و توسعه اقتصادی در محله‌های فقیرنشین، علاوه بر مشارکت در ساخت‌وساز و بهبود محله ضرورت درگیر شدن ساکنان محله در تصمیم‌سازی و فرایند برنامه‌ریزی برای تشخیص اولویت‌های اقدام و حمایت در اجرا را ضروری می‌داند (UNESCAP, 2001). سیاست‌های توانمندسازی مبتنی بر اصول تفویض اختیار تصمیم‌گیری و بر این اساس است که تصمیم‌های مربوط به سرمایه‌گذاری در منابع توسعه اقتصادی، اجتماعی و مادی داخلی باید در پایین‌ترین سطح کارایی باشند و برای اغلب فعالیت‌های ارتقا بخشی پایین‌ترین سطح کارایی و اثربخشی سطح اجتماعی محلی و محله است (Irandoost, 2009). راهبرد توانمندسازی بر بسیج تمامی امکانات بالقوه و منابع و عوامل برای ایجاد مسکن و بهبود شرایط زندگی جوامع فقیر تأکید دارد (Hadizadeh Bazaz, 2003).

در سطوح داخلی و خارجی پیشینه پژوهشی متنوعی در زمینه توانمندسازی بافت‌های غیررسمی شهرها صورت گرفته است به طوری که موسوی (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی نقش سرمایه اجتماعی در نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهر سردشت به برقراری رابطه معنادار بین مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، تعاون و همیاری پی بردند و دلیل عدم نوسازی و بهسازی بافت فرسوده در شهر سردشت را عدم درک صحیح روابط خانوادگی و دوستان با مقوله نوسازی و بهسازی محلات دانسته است. رضایی و کمانداری (۱۳۹۳) به بررسی و تحلیل علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در محلات سیدی و امام حسن شهر کرمان پرداختند و نتیجه گرفتند که مهم‌ترین عامل در شکل‌گیری حاشیه‌نشینی محلات فوق، مهاجرت از محیط‌های کوچک روستا - شهری است که خود ناشی از دافعه‌های اجتماعی - فرهنگی و جاذبه‌های اقتصادی و اجتماعی بوده است. پایین بودن سطح سواد، درآمد ناکافی، اشتغال ناپایدار، نامناسب بودن سطح بهداشت از مهم‌ترین ویژگی‌های بارز ساکنین محله فوق است. زالی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان ارزیابی طرح ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه غیررسمی محله مهدی‌آباد (کتس بس) در شیراز به این نتیجه رسیدند که به دلیل وجود نگرش آمرانه در مراحل تهیه، تصویب و اجرای طرح و مغایرت نگرش فوق با اصول محوری رویکرد توانمندسازی طرح ساماندهی و توانمندسازی در محله مورد مطالعه ناموفق بوده است. اسکندریان و فیروزآبادی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان واکاوی نقش رویکرد توانمندسازی در مواجهه با اسکان غیررسمی از نگاه صاحب‌نظران و حرفه‌مندان نشان دادند که ریشه‌های اسکان غیررسمی در سطوح خرد، میانی و کلان قابل رصد هست و رویکرد توانمندسازی در صورت اجرای کامل مؤثر بوده در سطح خرد - مقصد قابل اجراست. کیانی سلمی و همکاران (۱۳۹۹) نیز عوامل تسهیل‌کننده توانمندسازی محله‌های حاشیه و فرودست شهر اصفهان را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که نقش عوامل کالبدی در تحقق الگوی توانمندسازی بیشتر از سایر ابعاد می‌باشد. مویدفر و عزیز (۱۴۰۲) در بررسی توانمندسازی سکونتگاه غیررسمی محله پشت شهر در بندرعباس با رویکرد نوزایی شهری به این نتیجه دست یافتند که راهبردهای الف: توسعه عرصه‌های همگانی با ایجاد کاربری‌های مناسب و سازگار در محله به منظور دستیابی به مکانی سرزنده، پویا، پرتحرک و فعال ب: ارتقاء مشوق‌ها، رفع موانع قانونی و تسهیلات به مالکین و ساکنین و ج: ارتقاء کیفیت زندگی در محله از طریق تزریق امکانات زیستی به ترتیب بعنوان تأثیرگذارترین استراتژی‌های توانمندسازی عمل می‌کنند. گبادگزین و آلوکو (۲۰۱۰) در تحقیق خود به برنامه‌نوسازی و بهسازی بافت‌های ناکارآمد شهری در جهت توسعه پایدار در نیجریه و مسائل و چالش‌های آن اشاره کرده است که شهرهای بزرگ با معضل سقوط میراث اجتماعی و فرهنگی و ریشه‌های خود به‌عنوان یک بحران هویت مواجه هستند. بنابراین تجدید حیات مراکز شهر، خواستار بازگرداندن نشاط به مراکز شهری به معنای طراحی مراکز جذب است. با این حال به‌منظور حصول اطمینان از توسعه پایدار شهری، مهم آن است که توجه به آموزش مناسب و روشنگری و مشارکت مردم در اولویت است. بائه جانگ و کیم (۲۰۱۴) در پژوهشی در زمینه

نوسازی شهری در کره جنوبی پیگیری هم‌زمان منافع بخش عمومی و خصوصی و دوره طولانی مدت پروژه و توجه به خواسته‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنان بافت‌های ناکارآمد را از جمله عوامل حیاتی موفقیت یاد کرده است. تانزیل (۲۰۱۸) مقاله‌ای با عنوان استراتژی توانمندسازی اجتماع‌محور با تأکید بر سرمایه اجتماعی و فرهنگی در جزیره ماکاسار اندونزی آسیب‌شناسی رویکرد توانمندسازی را هدف قرار داده و دلایل ناموفق بودن این رویکرد را بی‌توجهی به سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنین معرفی کرده است. اینویانگ رابرتز و اوکانیا (۲۰۲۰) تأثیرات اقتصادی و اجتماعی تخریب غیرقانونی سکونتگاه‌های غیررسمی را بررسی نموده و به این نتیجه رسیدند که این اقدامات باعث افزایش حاشیه نشینی شده و رویکردهای دیگری نظیر توانمندسازی، که می‌تواند چنین محدوده‌هایی را حفظ و درمان کند موثرتر خواهند بود.

در بررسی و مقایسه تحقیق حاضر با پژوهش‌های پیشینه مشخص گردید که برخی از آنها به بررسی نقش یک عامل در ارزیابی توانمندسازی یا به ریشه یابی کلی اسکان غیررسمی پرداخته اند که، از جمله می‌توان به تحقیقات موسوی (۱۳۹۱)، بانه جانگ و کیوم (۲۰۱۴)، گیادگرین و آلوکو (۲۰۱۰)، تانزیل (۲۰۱۸)، رضایی و کمانداری (۱۳۹۳) و زالی و همکاران (۱۳۹۴) اشاره کرد که حاکی از تفاوت آن‌ها با مطالعه حاضر می‌باشد. در ضمن مقالات کیانی سلمی و همکاران (۱۳۹۹)، اسکندریان و فیروزآبادی (۱۳۹۸)، مویدفر و عزیز (۱۴۰۲) و اینویانگ رابرتز و اوکانیا (۲۰۲۰) که به بررسی ابعاد و عوامل متعدد در ارزیابی نقش توانمندسازی پرداخته اند در نتایج به عمل آمده اذعان دارند که توانمندسازی بعنوان یک الگو و راهبرد اساسی در صورت اجرای کامل در همه ابعاد موفق خواهد بود لذا با پژوهش حاضر وجه اشتراک و همسویی دارند. دستاورد این مطالعه آن است که محله ایپکچیلر را در ابعاد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و نهادی و مدیریتی با هدف ارزیابی توانمندسازی و ساماندهی مورد بررسی قرار داده و بر افزایش و به روزرسانی مشارکت شهروندان و تحقق عملی راهبرد توانمندسازی تأکید می‌ورزد.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

مواد و روش تحقیق:

پژوهش حاضر، از نوع کاربردی و برای انجام آن از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. گردآوری داده‌ها به صورت مطالعات اسنادی - کتابخانه‌ای و برداشت‌های میدانی از طریق ابزارهای مشاهده و تکمیل پرسشنامه بوده است. جامعه آماری پژوهش، محله ایپکچیلر در شهر تبریز با ۸۱۷ نفر جمعیت هست که بر پایه روش کوکران، تعداد ۲۳۲ نفر از ساکنان به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. اطلاعات جمع‌آوری شده نیز با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Excel مورد پردازش، آزمون و تحلیل قرار گرفتند که برای تحلیل متغیرها و شاخص‌ها از واریانس یک‌طرفه آنوا، آزمون T تک نمونه‌ای، ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. به همین منظور سعی گردید متغیرهای مشارکت، مسئولیت و توانمندسازی در ابعاد کالبدی و دسترسی، اقتصادی، ساماندهی و توانمندسازی، نهادی-مدیریتی و اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد. برای سنجش متغیرها در پرسشنامه، از طیف لیکرت پنج سطحی و برای ترسیم نقشه‌های موضوعی نیز از نرم‌افزار Arc GIS استفاده گردید. لازم به ذکر هست با توجه به تکمیل نشدن کامل پرسشنامه‌ها توسط برخی خانوارهای ساکن در محله ایپکچیلر، در نهایت تعداد ۲۲۴ پرسشنامه مورد استفاده قرار گرفت. برای تعیین روایی پرسشنامه، از اعتبار محتوایی و برای سنجش اعتبار محتوایی از آراء کارشناسان ذی‌ربط ادارات مرتبط استفاده گردید. ابتدا به طراحی پرسشنامه بر مبنای نظرات کارشناسان اقدام گردید؛ سپس به منظور تعیین روایی، از آزمون بارلت استفاده شد که روایی کلی حاصل از پرسشنامه ۹۰/۸۱ بوده است. طبق جدول ۲ بررسی پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ صورت گرفت.

جدول ۲. ضریب آلفای کرونباخ متغیرهای اصلی تحقیق

بُعد و شاخص	آلفای کرونباخ متغیرها
کالبدی و دسترسی	۰ / ۹۷
اقتصادی	۰ / ۹۴
اجتماعی و مشارکت	۰ / ۸۷
ساماندهی و توانمندسازی	۰ / ۷۸
نهادی و مدیریتی	۰ / ۸۲

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۴۰۲

در ادامه به منظور استفاده از تحلیل‌های آماری موردنظر ابتدا باید شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش معرفی گردند. شاخص صفتی در یک پدیده است که می‌توان بر اساس تغییرات آن، موقعیت پدیده را از پدیده‌های دیگر متمایز کرد و سنجشی را صورت داد. همچنان که در جدول ۳ مشاهده می‌شود شاخص‌های این پژوهش شامل ابعاد کالبدی و دسترسی، اقتصادی، اجتماعی و مشارکت اجتماعی، ساماندهی و توانمندسازی و درنهایت نهادی و مدیریتی می‌باشند که هرکدام از این شاخص‌ها شامل ۵ دسته متغیر و هشت گویه می‌باشند. لازم به یادآوری است در این پژوهش با توجه به محدودیت زمانی برای ارزیابی نمونه‌ها، سعی شده طبق جدول ۳ مهم‌ترین شاخص‌های توانمندسازی برای اسکان غیررسمی مورد استفاده قرار گیرد.

جدول ۳. شاخص‌ها و متغیرها و گویه‌های پژوهش

شاخص	متغیرها	گویه‌ها
کالبدی	کاربری، دسترسی و نفوذپذیری	۱- محله از توان لازم در ارائه خدمات آموزشی، بهداشتی، تجاری، ورزشی و فرهنگی برای جمعیت موجود برخوردار است. ۲- کاربری خدماتی (پذیرایی و اقامتگاهی) جاذب گردشگر در سطح محلی، ملی مانند: رستوران، کافی‌شاپ، قهوه‌خانه و... ۳- پیاده‌روهای محله از کمیت و کیفیت لازم تردد برخوردارند. ۴- قطعات با مساحت کم (قطعات ریزدانه) در محله ما زیاد است. ۵- به نظرم فضای شهری، در محله ما از دید ساکنین مناسب است. ۶- میزان استفاده شما از حمل‌ونقل عمومی (اتوبوس، تاکسی و...) ۷- امکانات مناسب برای دوچرخه‌سواری در سطح محله وجود دارد. ۸- وضعیت دسترسی به حمل‌ونقل عمومی مناسب می‌باشد.
اقتصادی	نوع مسکن و شغل	۹- فعالیت‌های اقتصادی موجود در محل برای ساکنین مزاحمت‌های سروصدا و شلوغی ایجاد می‌کند. ۱۰- در محله افراد بافرهنگ و درآمدهای متفاوت قادر به تهیه مسکن برای خود هستند. ۱۱- در صورت بهبودی اقتصادی حاضر به ترک محله خود هستیم. ۱۲- توسعه زیرساخت‌های متناسب با ظرفیت‌های اقتصادی محله، موجب توسعه شهر خواهد شد. ۱۳- سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در محله سودآور و پررونق است. ۱۴- هزینه خرید واحد مسکونی در محله ما، رضایت من را برآورده کرده است. ۱۵- میزان امکانات موجود در محله برای ایجاد اشتغال مناسب است. ۱۶- ساکنان محله از نظر اقتصادی توان مالی ضعیفی دارند.
اجتماعی	میزان مشارکت و سرمایه اجتماعی	۱۷- حاضرید در کارهای گروهی در محله شرکت نمایید. ۱۸- رابطه صمیمانه بین خانواده شما و همسایه‌ها وجود دارد. ۱۹- ساکنین محله مایل به همکاری و مشارکت با یک شکل محله‌ای برای بهبود کیفیت محله خود می‌باشند. ۲۰- تا حد امکان در رفع مشکلات محله شرکت می‌نمایید. ۲۱- مایل به مشارکت با سازندگان بزرگ و در اختیار گذاشتن زمین خود می‌باشم. ۲۲- تمایل دارید در تصمیم‌گیری‌های محله مشارکت کنید. ۲۳- در مراسم عزاداری و جشن‌های شادی همسایه‌ها شرکت می‌کنید. ۲۴- در صورت نداشتن وسیله‌ای می‌توانید آن را از همسایه‌های خود قرض و امانت بگیرید.
توانمندسازی	امکان ساماندهی، بهسازی و نوسازی	۲۵- به همکاری همه همسایگان در بهسازی بافت محله اعتماد دارم. ۲۶- در خصوص قوانین جدید و تسهیلاتی که دولت و شهرداری در اختیار مالکین بافت فرسوده قرار می‌دهند، اطلاع کافی دارم. ۲۷- مایلیم در صورت زمین معوض در شهر، زمین خود را به شهرداری واگذار کنم. ۲۸- در ۵ سال گذشته نسبت به مرمت و بازسازی واحد مسکونی‌ام اقدام کرده‌ام. ۲۹- مایل به مشارکت در بازسازی ملک خود، بر اساس ضوابط شهرداری هستیم. ۳۰- مایل به حمایت از نهادها و تشکل‌های آموزشی، ترویجی و تحقیقاتی بخش خصوصی جهت بهسازی بافت محله می‌باشم. ۳۱- بهسازی و نوسازی واحدها در محله را برای خود دارای اولویت می‌دانم. ۳۲- اگر مانعی بر سر راه بهسازی و نوسازی مسکن شما وجود نداشت مایل به انجام این کار بودم.

<p>۳۳- موافقم که نظرات شهروندان در تصمیمات اصلی و طرح‌های بلندمدت باید لحاظ شود. ۳۴- میزان عملکرد نهادهای حکومتی و حاکمیتی (استانداری، فرمانداری، بنیاد مسکن، شهرداری و...) قابل قبول است. ۳۵- توسعه خودگردان جزو برنامه‌های شهرداری برای مناطق و محلات جهت افزایش مشارکت شهروندی بوده است. ۳۶- ساکنین از طرح‌ها و اقدامات عمرانی و خدماتی که در آینده در محله اجرا خواهد شد اطلاع دارند. ۳۷- تجزیه و تحلیل مسائل شهری کار دشواری است و افراد عادی نمی‌توانند در انجام آن کمک کنند. ۳۸- مسئولین با تقسیم عادلانه درآمد و امکانات، مشارکت شهروندی را در محله افزایش داده‌اند. ۳۹- مسئولین شهری توانسته‌اند نیازها و نارسائی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شهر را برطرف کنند. ۴۰- شورا و شهرداری از نظر شهروندان در مدیریت شهر بهتر عمل می‌کنند.</p>	<p>شهرداری و شورا و کارایی آنها</p>	<p>نهادهی و مدیریتی</p>
--	-------------------------------------	-------------------------

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۴۰۲

محدوده مورد مطالعه:

محله ایپکچیلر در جهت شمال غرب شهر تبریز و در مختصات جغرافیایی $38^{\circ}11'$ عرض شمالی واقع است. این محله از نظر تقسیمات اداری و خدماتی در حوزه عملکردی شهرداری منطقه ۴ و در محور بزرگراه آذربایجان- سرداران فاتح، خیابان شهیدان ذاکر و بالاتر از میدان معلم در قلمرو زمین‌های محله تاریخی حکم‌آباد شکل گرفته است. طبق سرشماری ۱۳۹۵ منطقه ۴ بالغ بر ۳۱۶۱۲۶ نفر و محله ایپکچیلر ۸۱۷ نفر جمعیت را در خود جای داده‌اند. قسمت اعظم منطقه ۴ تبریز را بافت‌های قدیمی، فرسوده و مسئله‌دار تشکیل می‌دهند و ساختار کالبدی و شبکه ارتباطی به دلیل داشتن معابر تنگ و کوچه‌های بسیار باریک از نفوذپذیری سختی برخوردار است (شکل ۲).

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی محله ایپکچیلر در شهر تبریز (ترسیم: نگارندگان)

شکل ۳. نمایی از وضعیت محله در مرحله توانمندسازی از نظر دسترسی و نفوذپذیری منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۴۰۲

بحث و ارائه یافته‌ها:

یافته‌های توصیفی: در ابتدا جهت آشنایی و شناخت هر چه بیشتر جامعه آماری، خصیصه‌های عمومی شرکت‌کنندگان (خانوارهای ساکن در محدوده مورد مطالعه) به صورت کامل در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی و درصد گروه نمونه بر اساس سؤالات بخش عمومی

جنسیت	فراوانی	درصد	تأهل	فراوانی	درصد	وضعیت مسکن	فراوانی	درصد
زن	۱۴۳	۶۳/۸	متأهل	۱۰۶	۵۲/۷	مالک	۱۲۷	۵۶/۷
مرد	۸۱	۳۳/۲	مجرد	۱۱۸	۴۷/۳	مستأجر و سایر	۷۸	۸/۵ + ۳۴/۸
مجموع	۲۲۴	۱۰۰	مجموع	۲۲۴	۱۰۰	مجموع	۲۲۴	۱۰۰
تحصیلات	فراوانی	درصد	شغل	فراوانی	درصد	سطح درآمد	فراوانی	درصد
زیردیپلم	۲۷	۱۲/۱	بیکار	۲۲	۹/۸	کمتر از ۳ میلیون	۳۶	۱۶
دیپلم	۷۲	۳۲/۱	کارگر	۱۰۱	۴۵	۳ تا ۵ میلیون	۱۰۷	۴۷/۷۶
فوق دیپلم	۶۵	۲۹	کارمند	۲۳	۱۰/۳	۵ تا ۶ میلیون	۴۳	۱۹/۲۰
لیسانس	۳۹	۱۷/۴	کاسب	۳۶	۱۶/۱	۶ تا ۷ میلیون	۳۰	۱۳/۴۰
فوق لیسانس و بالاتر	۲۱	۹/۴	آزاد	۴۲	۱۸/۷	بیش از ۷ میلیون	۸	۳/۵۷
جمع	۲۲۴	۱۰۰	جمع	۲۲۴	۱۰۰	جمع	۲۲۴	۱۰۰

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۰

طیف یا مقیاس لیکرت، یکی از رایج‌ترین روش در طرح سؤالات پرسشنامه‌هاست. بیشتر محققانی که از مقیاس لیکرت استفاده می‌کنند در مقیاس‌های خود درجه‌بندی‌های ۱ تا ۵ درجه‌ای را بیشتر مورد استفاده قرار می‌دهند. در قسمت سؤالات مربوط به سنجش توانمندسازی اسکان غیررسمی ایپیکچیلر، از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت استفاده شده که به گویه‌ها، رتبه‌های ۱ تا ۵ اختصاص داده شد. در ادامه به یافته‌های تحلیلی و استنباطی پژوهش می‌پردازیم. یافته‌های تحلیلی و استنباطی: برای به دست آوردن میزان توانمندسازی اسکان غیررسمی و پرسش‌شوندگان، از آزمون One-Sample Test و (T تک نمونه‌ای) با مقدار آزمون برابر عدد ۳ (Test Value = ۳) و فاصله اطمینان ۹۵٪ (خطای ۵٪) استفاده شد که یافته‌های بدست آمده در جداول ۵ و ۶ آمده است.

جدول ۵. آزمون One-Sample Test برای شاخص‌های توانمندسازی محله ایپیکچیلر

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین انحراف استاندارد
کالبدی و دسترسی	۳۷۸	۲/۱۶	۰/۵۰۳	۰/۰۲۵
اقتصادی	۳۷۸	۲/۶۳	۰/۴۵۳	۰/۰۲۳
مشارکت اجتماعی	۳۷۸	۲/۹۵	۰/۷۹۹	۰/۰۴۱
ساماندهی و توانمندسازی	۳۷۸	۲/۹۶	۰/۶۵۶	۰/۰۳۳
نهادی و مدیریتی	۳۷۸	۲/۲۲	۰/۷۲۵	۰/۰۳۷۰

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

بر اساس یافته‌های حاصل از آزمون T تک نمونه‌ای در جدول ۶، می‌توان گفت بین میانگین تمام شاخص‌های توانمندسازی و عدد (۰/۰۵) $P >$ و میانگین کمتر از ۳) تفاوت معناداری وجود دارد. میزان توانمندسازی در تمام شاخص‌های به‌کاربرده شده از دید ساکنین پایین‌تر از سطح متوسط قرار دارد ($P > ۰/۰۵$) و میانگین پایین‌تر از ۳). میزان میانگین توانمندسازی در شاخص ساماندهی و توانمندسازی محله به‌طور کلی بالاتر از سایر شاخص‌ها بوده است و توانمندسازی در شاخص کالبدی و دسترسی محله کمترین میانگین را داشته است.

جدول ۶. آزمون T یک نمونه‌ای برای محله ایپیکچیلر

شاخص	T	DF	سطح معناداری SIG.	میانگین	بازه اطمینان ۹۵٪	
					کمترین	بیشترین
کالبدی و دسترسی	۸۳/۷۱۳	۳۷۷	۰/۰۰۰	۲/۱۶	۲/۱۱	۲/۲۲
اقتصادی	۱۱۲/۶۵۹	۳۷۷	۰/۰۰۰	۲/۶۳	۲/۵۸	۲/۸۶
مشارکت اجتماعی	۷۱/۸۹۷	۳۷۷	۰/۰۰۰	۲/۹۵	۲/۸۷	۳/۰۳

شاخص	T	DF	سطح معناداری SIG.	میانگین	بازه اطمینان ۹۵٪	
					بیشترین	کمترین
ساماندهی و توانمندسازی	۸۷/۸۲۲	۳۷۷	۰/۰۰۰	۲/۹۶	۲/۸۹	۳/۰۳
نهادی و مدیریتی	۵۹/۵۵۵	۳۷۷	۰/۰۰۰	۲/۲۲	۲/۱۴	۲/۲۹

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

از دیگر تحلیل‌های بکار رفته ضریب همبستگی پیرسون هست که یکی از مشهورترین شیوه‌های اندازه‌گیری وابستگی بین دو متغیر کمی بشمار می‌رود، با علامت I همواره با کنار نوشت آن، که معرف متغیرهایی است که ضریب همبستگی آن‌ها محاسبه می‌شود (برای نمونه، IXY که همبستگی بین متغیرهای X و Y را نشان می‌دهد) نمایش داده می‌شود به‌منظور بررسی رابطه بین دو متغیر پیوسته (فاصله‌ای یا نسبی) نظیر قد، وزن، نمره آزمون یا درآمد مورد استفاده قرار می‌گیرد و میزان تغییرپذیری مشترک بین دو متغیر یا اشتراک آن‌ها را نشان می‌دهد. مقدار ضریب همبستگی بین +۱ و -۱ نوسان است. اگر تغییر متغیرها همسو باشد (هر دو متغیر در یک جهت تغییر کنند با هرگونه افزایش یا کاهش در یک متغیر، مقدار دیگر نیز به ترتیب و همسو با آن افزایش یا کاهش یابد)، همبستگی یا مقدار I مثبت بوده و به آن همبستگی مستقیم یا مثبت می‌گویند. اما اگر تغییر متغیرها همسو نباشد (هر دو متغیر در جهت عکس هم تغییر کنند و با افزایش مقدار یک متغیر، مقدار متغیر دیگر کاهش یابد و برعکس)، همبستگی یا مقدار I منفی بوده و به آن همبستگی غیرمستقیم یا منفی می‌گویند. اگر مقدار به‌دست‌آمده برای ضریب همبستگی صفر باشد این بدان معناست که دو متغیر مورد نظر مستقل از هم هستند و هیچ‌گونه رابطه‌ای بین آن‌ها وجود ندارد. باید توجه داشت که مقدار مطلق ضریب همبستگی نشانگر قوت همبستگی است و علامت مثبت یا منفی تأثیری در این زمینه ندارد. جدول شماره ۷ ضریب همبستگی پیرسون، sig و تعداد داده‌ها را نشان می‌دهد. همینطور $Sig = 0.000$ می‌باشد به همین دلیل با اطمینان ۹۵ درصد وجود رابطه تأیید می‌گردد لذا بین متغیرهای پژوهش در محله ایپکچیلر رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۷. ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای پژوهش

شاخص		شاخص				
		کالبدی و دسترسی	اقتصادی	سرمایه اجتماعی	ساماندهی توانمندسازی	نهادی مدیریتی
سرمایه اجتماعی (مشارکت)	ضریب پیرسون	۰/۳۱۵++	۰/۰۳۲	۱	۰/۲۹۲++	۰/۱۶۰++
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۵۴۰		۰/۰۰۰	۰/۰۰۲
	تعداد	۳۸۷	۳۸۷	۳۸۷	۳۸۷	۳۸۷

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

تحلیل رگرسیون یک فرایند آماری برای تخمین روابط بین متغیرها می‌باشد و کمک می‌کند که چگونه مقدار متغیر وابسته با تغییر هر کدام از متغیرهای مستقل و با ثابت بودن دیگر متغیرهای مستقل تغییر می‌کند. جدول ۸ به ترتیب ضریب همبستگی ساده، ضریب تعیین، ضریب تعیین تعدیل شده و خطای معیار تخمین را نشان می‌دهد. در جدول فوق، a پیش‌بینی کننده کالبدی و دسترسی، اقتصادی، اجتماعی و مشارکت اجتماعی، ساماندهی و توانمندسازی و نهادی و مدیریتی بوده است.

جدول ۸. خلاصه ضریب همبستگی توانمندسازی محله ایپکچیلر

مدل	۱
ضریب همبستگی	۰/۴۴۰۸
ضریب تعیین	۰/۱۹۳
ضریب تعدیل شده	۰/۱۸۵
خطای معیار میانگین	۰/۷۲۱

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

جدول ۹ نتایج تحلیل واریانس را نشان می‌دهد. در این جدول منبع تغییرات متغیر وابسته در دو منبع رگرسیون و باقیمانده نشان داده شده است و برای هر یک از این منابع، مجموع مجذورات، درجه آزادی و میانگین مجذورات آمده است. بنابراین هر چه مقدار مجموع مجذورات باقیمانده کوچک‌تر از مجموع مجذورات رگرسیون باشد، نشان‌دهنده قدرت تبیین‌گری بالای مدل در توضیح تغییرات متغیر وابسته است. برعکس، هر چه مقدار باقیمانده به میزان بیشتری از رگرسیون بزرگ‌تر باشد، نشان می‌دهد که نقش مدل در تبیین تغییرات متغیر وابسته ضعیف است. در چنین حالتی، باید متغیرهای مستقل ضعیف‌تر را از مدل حذف کرد و متغیرهای مستقل دیگری را که نقش بیشتری در تبیین تغییرات متغیر وابسته

دارند، وارد می‌شوند. در جدول Anova می‌توانیم معنی‌دار بودن مدل را بررسی کنیم. مقدار F نشان‌دهنده آن است که آیا مدل رگرسیونی تحقیق مدل مناسبی است یا خیر. به عبارتی، آیا متغیرهای مستقل قادرند به خوبی تغییرات متغیر وابسته را توضیح دهند یا خیر. تشخیص این موضوع با معنی‌دار بودن مقدار F در سطح خطای کوچک‌تر یا بزرگ‌تر از ۰.۰۵ امکان‌پذیر است مقدار F از تقسیم میانگین مجذورات رگرسیون بر میانگین مجذورات باقیمانده به دست می‌آید. در جدول فوق، b متغیر وابسته در توانمندی‌سازی محله می‌باشد.

جدول ۹. خلاصه تحلیل واریانس برای توانمندی‌سازی محله ایپکچیلر

سطح معناداری	نسبت F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	مدل
B ۰.۰۰/۰	۲۲/۳۴۸	۱۱/۶۳۲	۴	۴۶/۳۵۰	رگرسیون
		۰/۵۲۱	۳۷۳	۱۹۴/۱۴۷	باقیمانده
			۳۷۷	۲۴۰/۶۷۷	کل

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

جدول ۱۰ میزان تأثیرگذاری متغیر وابسته، معنی‌دار بودن متغیر مستقل در مدل و نیز معادله رگرسیون را نشان می‌دهد. ضریب رگرسیون استاندارد نشده، مربوط به مدل رگرسیونی برآورد شده می‌باشد اما از آنجاکه در تحلیل رگرسیون مقیاس اغلب متغیرهای مستقل از واحدهای متفاوتی تشکیل شده است بنابراین به راحتی نمی‌توان به مقایسه سهم هر متغیر مستقل در تبیین تغییرات یا واریانس متغیر وابسته پرداخت از همین رو از ضرایب رگرسیونی استاندارد شده استفاده می‌شود. ضریب رگرسیون استاندارد شده برای تعیین اهمیت و نقش متغیرهای مستقل در پیشگویی معادله رگرسیون از مقادیر بتا استفاده می‌شود. از طریق آن می‌توان در مورد اهمیت نسبی متغیرها قضاوت کرد. بزرگ بودن بتا نشان‌دهنده اهمیت نسبی و نقش آن در پیشگویی متغیر وابسته است لذا در تفسیر نتایج رگرسیون بهتر است به ضرایب رگرسیونی استاندارد شده اشاره شود تا غیراستاندارد. آماره T اهمیت نسبی حضور هر متغیر مستقل در مدل را نشان می‌دهد. برای اینکه تشخیص دهیم کدام متغیرها تأثیر آماری معنی‌داری بر متغیر وابسته داشته‌اند می‌توانیم به مقدار T نگاه کنیم در ضمن، در هنگام تفسیر مقدار T به علامت مثبت یا منفی آن توجه نکرده و تنها قدر مطلق آن را گزارش می‌دهیم.

جدول ۱۰. ضرایب رگرسیون تأثیر شاخص‌های توانمندی‌سازی در محله ایپکچیلر

شاخص	ضریب استاندارد نشده		ضریب استاندارد شده	T	سطح معناداری SIG.
	B	خطای معیار	بتا		
عدد ثابت	۰/۷۲۳	۰/۳۲۷		۲/۲۱۱	۰/۰۲
کالبدی و دسترسی	۰/۵۰۴	۰/۰۷۷	۰/۳۱۸	۶/۵۱۵	۰/۰۰۰
اقتصادی	-۰/۰۲۰	۰/۰۸۷	-۰/۰۱۱	-۰/۲۲۵	۰/۸۲۲
ساماندهی و توانمندی‌سازی	۰/۳۴۱	۰/۰۵۸	۰/۲۸۰	۵/۸۵۸	۰/۰۰۰
نهادی و مدیریتی	۰/۰۸۰	۰/۰۵۴	۰/۰۷۳	۱/۴۹۵	۰/۱۳۶

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها:

براساس یافته‌های بدست آمده، در ادامه پژوهش، جهت نیل به نتایج آن، بایستی به سوالات طرح شده در بیان مساله پاسخ لازم و منطقی داده شود لذا در این راستا، به تحلیل و پاسخ به سؤال اول می‌پردازیم: آیا توانمندی‌سازی اسکان‌های غیررسمی می‌تواند به بهبود ساختارها و نهادهای موردنیاز در زمینه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در محله ایپکچیلر در شهر تبریز بیانجامد؟ بانک جهانی تعریف رسمی توانمندی‌سازی را این‌چنین بیان داشته است: توانمندی‌سازی عبارت است از گسترش دارایی‌ها و توانایی‌های افراد فقیر به منظور مشارکت، چانه‌زنی، تأثیرگذاری، کنترل و حفظ مؤسسات پاسخگویی که زندگی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. به عبارتی دیگر تقویت توانایی گروه‌های محروم برای استفاده از فرایندها و ساختارهای رسمی به منظور دستیابی به منابع، خدمات و فرصت‌ها است. رویکرد توانمندی‌سازی که با رشد شهرنشینی و افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی در دهه ۱۹۸۰ میلادی بکار گرفته شد، مسئله سکونت غیررسمی را در چارچوب رهیافت جامع‌تر تأمین مسکن موردتوجه قرار می‌دهد، به این مفهوم که تأمین مسکن برای اکثریت جمعیت شهری به صورتی کارآمد فقط از طریق رویکرد جامع توانمندی‌سازی امکان‌پذیر

است که شامل دسترسی به تأمین منابع مالی و اعتباری، زیرساخت‌های پایه و خدمات و به رسمیت شناختن تصرف و حق مالکیت آن‌ها است. توانمندسازی از این دیدگاه، استفاده صرف از خزانه دولتی نیست بلکه ایجاد زمینه بهره‌گیری از توان و منابع محلی این جوامع در جهت بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی است (نارایان، ۱۳۹۴). این رهیافت بر دیدگاه فقرزدایی و توسعه پایدار انسان‌محور با تکیه بر مشارکت شهروندان و مدیریت شهری متکی است درعین‌حال توانمندسازی باید به ظهور رهبریت در میان اجتماعات محلی بینجامد. تلاش‌های موفقیت‌آمیز به‌منظور توانمند کردن مردم فقیر باعث افزایش آزادی انتخاب و عمل آن‌ها در بافت‌های مختلف می‌شود. دسترسی به اطلاعات، مشارکت و شمول، پاسخگویی و ظرفیت‌سازمانی محلی چهارعنصر مشترک رهیافت توانمندسازی هستند. برای پاسخ به سوال اول پژوهش لازم است ابتدا شاخص‌های کالبدی و دسترسی، اقتصادی و اجتماعی به صورت کامل تحلیل شوند. در ادامه جدول ۱۱ نتایج تحلیل شاخص‌های کالبدی و دسترسی را نشان می‌دهد:

جدول ۱۱. نتایج تحلیل شاخص‌های کالبدی و دسترسی

سوالات	کم و خیلی کم	متوسط	زیاد و خیلی زیاد
	درصد	درصد	درصد
قطعات با مساحت کم (ریزدانگی قطعات) در محله ما زیاد است.	۲۹/۹	۴۰/۷	۲۹/۳
پیاده‌روهای محله از کمیت و کیفیت لازم تردد برخوردار هستند.	۸۲/۸	۱۱/۴	۵/۸
به نظر من فضای شهری، در محله ما از دید ساکنین مناسب است.	۷۳	۱۴/۸	۱۲/۱
میزان استفاده شما از حمل‌ونقل عمومی (اتوبوس، تاکسی و....)	۳۵/۵	۴۷/۴	۱۷/۵
وضعیت دسترسی به حمل‌ونقل عمومی مناسب می‌باشد.	۳۳/۶	۵۷/۹	۸/۵
امکانات مناسب برای دوچرخه‌سواری در سطح محله وجود دارد	۷۴/۹	۱۶/۴	۸/۷
محله از توان لازم در ارائه خدمات آموزشی، بهداشتی، تجاری، ورزشی و فرهنگی برای جمعیت موجود برخوردار است.	۷۴/۶	۲۵/۴	۰
کاربری خدماتی (پذیرایی و اقامتگاهی) جاذب گردشگر در سطح محلی، ملی مانند: رستوران، کافی‌شاپ، قهوه‌خانه و....)	۷۷/۲	۱۹/۶	۳/۲

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

با نگاهی به شاخص‌های کالبدی و دسترسی مشاهده می‌شود که همه سوالات کالبدی و دسترسی در سطحی متوسط یا خیلی کم و کم قرار دارند. این بدان معناست که نفوذپذیری و نحوه دسترسی در محله با سختی همراه هست و ساکنان از کیفیت و نحوه دسترسی به خدمات کالبدی در سطح محله ناراضی می‌باشند. در ادامه جدول ۱۲ نتایج حاصل از تحلیل شاخص‌های اقتصادی را نشان می‌دهد.

جدول ۱۲. نتایج تحلیل شاخص‌های اقتصادی

سوالات	کم و خیلی کم	متوسط	زیاد و خیلی زیاد
	درصد	درصد	درصد
فعالیت‌های اقتصادی موجود در محل برای ساکنین مزاحمت‌های سروصدا و شلوغی ایجاد می‌کند.	۱۱/۵	۵۸/۷	۳۰/۲
در محله افراد با فرهنگ و درآمدهای متفاوت قادر به تهیه مسکن برای خود هستند.	۶۳/۵	۳۱/۲	۵/۳
توسعه زیرساخت‌های متناسب با ظرفیت‌های اقتصادی محله، موجب توسعه شهر خواهد شد.	۳۹/۷	۳۱/۲	۲۹/۱
در صورت بهبودی اقتصادی حاضر به ترک محله خود هستیم.	۲/۶	۳۱/۲	۶۶/۱
سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در محله ما سودآور و پررونق است.	۶۱/۶	۳۳/۱	۵/۳
هزینه خرید واحد مسکونی در محله ما، رضایت من را برآورده کرده است.	۶۶/۱	۲۸	۵/۸
میزان امکانات موجود در محله برای ایجاد اشتغال مناسب است.	۷۷/۲	۲۰/۱	۲/۶
ساکنان محله از نظر اقتصادی توان مالی ضعیفی دارند.	۳۹/۵	۳۷/۶	۲۳

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۲

همان‌طور که در جدول مربوط به شاخص‌های اقتصادی دیده می‌شود (به‌استثنای سؤال مربوط به این گویه که در صورت بهبود وضعیت اقتصادی خانوار حاضر به ترک محله خود هستیم گزینه زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند). همه پاسخگویان در سایر سوالات گزینه خیلی کم و کم یا متوسط را انتخاب کرده‌اند. برآیند فوق نشانگر خوشبین نبودن ساکنان نسبت به بهبود اوضاع اقتصادی محله و نداشتن رضایت از وضع موجود آن می‌باشد.

شاخص‌های اجتماعی و مشارکت اجتماعی: بافت‌های فرسوده شهر تبریز (که بخشی از آن در محدوده اسکان غیررسمی قرار دارد) دارای ظرفیت‌های مختلف از جمله یکدست بودن ساکنان از نظر اجتماعی و فرهنگی؛ داشتن روحیه مشارکت و همکاری در بین ساکنان برای ارتقای کیفیت زندگی و توانمندسازی و بهسازی محل سکونت خود؛ وجود افراد با استعداد و در حرفه‌های مختلف، امکان بهره‌مندی از نیروی بومی در بخش‌های مختلف به‌منظور ارتقای کیفی و کالبدی بافت و همچنین تنگناها و محدودیت‌هایی از جمله ضعف امنیت اجتماعی در بافت به‌ویژه در ساعات شب؛ جابجایی ساکنان قدیمی بافت به سایر نقاط و جایگزینی مهاجران کم‌درآمد با طبقات اجتماعی پایین و نبود احساس تعلق مکانی آن‌ها به بافت می‌باشد (میرزا بکی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۲). در ادامه، جدول ۱۳ نتایج تحلیل شاخص‌های اجتماعی را نشان می‌دهد:

جدول ۱۳. نتایج تحلیل شاخص‌های اجتماعی و مشارکت اجتماعی

سوالات	کم و خیلی کم	متوسط	زیاد و خیلی زیاد
	درصد	درصد	درصد
چقدر حاضرید در کارهای گروهی در محله شرکت نمایید.	۳۳/۱	۳۱/۷	۳۵/۲
رابطه صمیمانه بین خانواده شما و همسایه‌ها وجود دارد.	۳۶	۳۲/۵	۳۱/۴
ساکنین محله مایل به همکاری و مشارکت با یک تشکل محله‌ای برای بهبود کیفیت محله خود می‌باشند.	۲۹/۱	۲۶/۲	۴۴/۷
تا حد امکان در رفع مشکلات محله شرکت می‌نمایید.	۳۴/۹	۳۹/۲	۲۶
تمایل دارید در تصمیم‌گیری‌های محله مشارکت کنید.	۲۶/۶	۳۸/۴	۳۸/۶
مایل به مشارکت با سازندگان و در اختیار گذاشتن زمین خود می‌باشم	۲۹/۷	۴۰	۲۹/۹
در مراسم عزاداری و جشن‌های شادی همسایه‌ها شرکت می‌کنید.	۳۵/۴	۱۷/۷	۴۶/۹
در صورت نداشتن وسیله‌ای در منزل می‌توانید آن را از همسایه‌های خود قرض و امانت بگیرید.	۶۲/۴	۲۳	۱۴/۶

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۲

با توجه به جدول ۱۳، در شاخص اجتماعی و مشارکت اجتماعی نیز اکثر پاسخگویان، جواب متوسط، خیلی کم و کم را انتخاب کردند که نشان از ضعف اعتماد، همیّت و سرمایه اجتماعی بین ساکنان می‌باشد که بصورت خودیار آماده همکاری و مشارکت در حل مشکلات محله نیستند. با تحلیل شاخص‌های کالبدی و دسترسی، اقتصادی و اجتماعی و مشارکت اجتماعی مشخص شد که ساکنان محله ایپکچیلر نمره پایینی به این شاخص‌ها داده‌اند لذا باید ابزارهای لازم و زیرساخت‌های موردنیاز برای توانمندسازی همه‌جانبه مردم در رفع مسائل و مشکلاتشان فراهم آید تا بتوان به بهبود شرایط کالبدی، اقتصادی و اجتماعی آن‌ها پرداخت، به عبارتی از آنجاکه توانمندسازی اجتماعات غیررسمی مستلزم ساماندهی و بهسازی کالبدی است و اصولاً توانمندسازی به همراه بهسازی توصیه شده است، می‌توان با بهبود شاخص‌های کالبدی ضمن بهسازی محله به توانمندسازی آن دست‌یافت.

با توجه به نقش بالای عامل اقتصادی در شکل‌گیری و تطور محله ایپکچیلر به این نتیجه می‌رسیم محله وضعیت مناسبی از نظر شاخص‌های اقتصادی ندارد و در صورتی که اقداماتی در جهت بهبود شاخص‌های اقتصادی از طریق افزایش مهارت‌های فنی - حرفه‌ای، ایجاد اشتغال پایدار، تأمین منابع مالی و سرمایه با تخصیص وام‌های قرض‌الحسنه و غیره در جهت افزایش درآمد خانوارها صورت گیرد، می‌تواند موجبات توانمندسازی اقتصادی ساکنین را فراهم نماید. در مجموع محله ایپکچیلر در شاخص‌های اجتماعی و مشارکت اجتماعی دارای میانگین‌های پایین‌تری است که این مسئله ریشه در مشکلات اقتصادی دارد. بنابراین می‌توان با مشارکت دادن مردم در کارهای محله و سپردن برخی از امور به ساکنان این محله که درآمدی برای آنان ایجاد شود، باعث توانمندسازی اجتماعی و مشارکت اجتماعی ساکنین را فراهم آورد. لذا در رابطه با سؤال اول پژوهش که آیا توانمندسازی اسکان غیررسمی ایپکچیلر می‌تواند به بهبود ساختارها و نهادهای موردنیاز در زمینه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی این محله بیانجامد، پاسخ مثبت دریافت می‌گردد.

در ادامه به تحلیل و پاسخ به سؤال دوم پژوهش می‌پردازیم: آیا مشارکت مردم در برنامه‌ریزی‌های شهری جهت ساماندهی و توانمندسازی می‌تواند به‌عنوان بهترین راه‌حل برای حل مسئله اسکان غیررسمی در شهر تبریز باشد؟ از اواخر دهه ۱۹۵۰ میلادی و به دنبال شکست برنامه‌های توسعه مبتنی بر دیدگاه نوسازی، مفهوم مشارکت و توسعه مشارکتی در ادبیات توسعه مطرح شد. موفق نبودن برنامه‌ها در رسیدن به اهداف خود، این را تقویت کرد که فقدان مشارکت‌های مردمی در طراحی، اجرا و ارزیابی برنامه‌ها، موجب ناکامی آن‌ها شده است. از این‌رو در واکنش به این امر، مفهوم مشارکت مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گرفت و فرآیندهای تقویت‌کننده مشارکت مردم، به‌عنوان زمینه اصلی توسعه مطرح شد. به عبارتی؛ مشارکت یکی از اجزای جدایی‌ناپذیر فرایند بازآفرینی در بافت‌های فرسوده و مسئله‌دار با رویکرد توانمندسازی است.

فرض زیربنایی بازآفرینی مشارکتی، درگیر نمودن استفاده‌کنندگانی است که به‌عنوان عامل مشارکت در فعالیت‌های مختلف و موقعیت‌های مختلف حضور دارند. در طول نیم‌قرن گذشته بحث مشارکت از موارد بسیار مهمی بود که برای تمامی حوزه‌های مطالعاتی از جمله جغرافیا جذابیت ویژه‌ای داشته است و در دهه‌های شصت و هفتاد میلادی در آمریکا و اروپا بیش از هزاران تحقیق بنیادی و کاربردی در این حوزه انجام گرفته است. در جامعه ایران نیز مطالعه‌هایی در مورد مشارکت از چند دهه گذشته آغاز شده، ولی به‌طور جدی از دهه‌های شصت و هفتاد خورشیدی محققان امر، مطالعه در این مقوله را آغاز کرده‌اند.

برای پاسخ به سوال دوم از دو آزمون ضریب همبستگی و رگرسیون استفاده شده است. در ضریب همبستگی پیرسون اگر تغییر متغیرها همسو باشد (هر دو متغیر در یک‌جهت تغییر کنند و با هرگونه افزایش یا کاهش در یک متغیر، مقدار دیگر نیز به ترتیب و همسو با آن افزایش یا کاهش یابد)، همبستگی یا مقدار r مثبت بوده و به آن همبستگی مستقیم یا مثبت می‌گویند. اما اگر تغییر متغیرها همسو نباشد (هر دو متغیر در جهت عکس هم تغییر کنند و با افزایش مقدار یک متغیر، مقدار متغیر دیگر کاهش یابد و برعکس)، همبستگی یا مقدار r منفی بوده و به آن همبستگی غیرمستقیم یا منفی می‌گویند. اگر مقدار به‌دست‌آمده برای ضریب همبستگی صفر باشد این بدان معناست که دو متغیر موردنظر مستقل از هم هستند و هیچ‌گونه رابطه‌ای بین آن‌ها وجود ندارد. باید توجه داشت که مقدار مطلق ضریب همبستگی نشانگر قوت همبستگی است و علامت مثبت یا منفی تأثیری در این زمینه ندارد. جدول شماره ۱۴ ضریب همبستگی پیرسون، sig و تعداد داده‌ها را نشان می‌دهد. $\text{Sig} = 0.000$ می‌باشد به همین دلیل با اطمینان ۹۵ درصد وجود رابطه مورد تأیید می‌باشد یعنی بین سرمایه اجتماعی (مشارکت مردم) با کلیه متغیرهای پرسشنامه در محله ایپکچیلر رابطه معناداری وجود دارد. لذا فرض صفر رد و فرض یک تأیید می‌گردد.

جدول ۱۴. ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای پژوهش

مشارکت مردم (سرمایه اجتماعی)	شاخص				
	نهادی و مدیریتی	ساماندهی و توانمندسازی	مشارکت و سرمایه اجتماعی	اقتصادی	کالبدی و دسترسی
ضریب پیرسون	۰/۱۶۰**	۰/۲۹۲**	۱	۰/۰۳۲	۰/۱۳۱۵**
سطح معناداری	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰		۰/۵۴۰	۰/۰۰۰
تعداد	۳۸۷	۳۸۷	۳۸۷	۳۸۷	۳۸۷

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲

اغلب مطالعات ملی و منطقه‌ای، حاکی از آن است که پدیده اسکان غیررسمی به جزء جدایی‌ناپذیر شهرهای کشور به‌ویژه در کلان‌شهرها تبدیل شده است که از یک‌سو بازتاب فضایی نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌های اجتماعی و اقتصادی و توزیع امکانات و منابع در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی بوده و از سوی دیگر حاصل کاستی‌های برنامه‌ریزی شهری و مسکن، شهروند زدایی و توجه نداشتن به نیازهای اجتماعی و اقتصادی گروه‌های کم‌درآمد در طرح‌های توسعه شهری است. توانمندسازی به معنای برانگیختن توان‌های درونی اجتماعات غیررسمی و هدایت تلاش‌های ساکنین به همراه حمایت بخش دولتی به‌منظور دستیابی به راه‌حلی بهینه در شرایط کنونی است. توانمندسازی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی با انگیزه ساماندهی می‌تواند با محوریت بسیج آن‌ها برای بهسازی و ارتقاء شرایط محیطی جامعه عمل پوشد و در این فرآیند به‌تدریج زمینه یکپارچگی همه‌جانبه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی با شهر فراهم آید. که در صورت درک نکردن ویژگی‌های کالبدی، اجتماعی و اقتصادی این سکونتگاه‌ها و اتخاذ نکردن روش‌های مدیریتی کارا، در آینده چالشی عمده بر سر راه توسعه پایدار شهری خواهند بود. بر این اساس، نتایج به‌دست‌آمده از این تحقیق برای محله ایپکچیلر بیانگر آن است که در بین شاخص‌های توانمندسازی، هیچ‌کدام از شاخص‌ها بالاتر از حد متوسط (۳ در طیف لیکرت) نیستند. به عبارتی محله ایپکچیلر در شاخص کالبدی و دسترسی ۲/۱۶، اقتصادی ۲/۶۳، اجتماعی و مشارکت اجتماعی ۲/۹۵، ساماندهی و توانمندسازی ۲/۹۶ و شاخص‌های نهادی و مدیریتی ۲/۲۲ را به دست آوردند، بنابراین محله ایپکچیلر در وضعیت نامطلوبی قرار دارد. نتیجه نهایی حاکی از آن است که سازوکار فعلی جهت برنامه‌ریزی این محله فرودست و غیررسمی در ابعاد فوق، برای بهبود فضای شهری جهت زندگی ساکنان ناموفق نشان می‌دهد لذا برای افزایش مشارکت شهروندان و تحقق عملی راهبرد توانمندسازی لازم است که مسئولان شهری زمینه بالای مشارکت شهروندان را فراهم نمایند. همچنین مشخص شد توانمندسازی ساکنان‌های غیررسمی می‌تواند به بهبود ساختارها و نهادهای موردنیاز در زمینه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در محله ایپکچیلر بیانجامد. به همین منظور بایستی در راستای تقویت عملکرد مدیریت شهری در جهت توانمندسازی محله، ساکنان آن به‌عنوان محور اصلی قرار گیرند زیرا که هرگونه تحول اساسی در محله و کاهش مشکلات آن منوط به به‌کارگیری استعدادها، قابلیت‌ها و ظرفیت‌های محلی موجود در عرصه مدیریت محلی به‌ویژه مشارکت شهروندان می‌باشد. در ادامه چند پیشنهاد در جهت سرعت بخشیدن به الگوی توانمندسازی محله ارائه می‌گردد.

- ≠ آگاهی بخشی مردم از شیوه تهیه و تصویب طرح‌های شهری و ارائه طرح‌های مصوب پیشنهادی به ارباب رجوع؛
- ≠ به‌کارگیری استعدادها و ظرفیت‌های محلی موجود در عرصه مدیریت محلی به‌ویژه مشارکت شهروندان؛
- ≠ ایجاد بسترهای حکمرانی الکترونیکی جهت ارتباط بهینه با مردم؛
- ≠ بسیج هرچه بهتر منابع به‌منظور رسیدن به اهداف کوتاه و بلندمدت؛
- ≠ شفافیت در امور با ایجاد امکان گردش آزاد اطلاعات و قابلیت دسترسی عموم ساکنان محلی به آن؛
- ≠ فراهم ساختن زیرساخت‌ها برای مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌های محله؛
- ≠ قرار دادن مردم در جریان تصویب طرح‌های شهری (جامع و تفصیلی) به دلیل بلندمدت بودن آن‌ها و کسب نظر از مردم؛
- ≠ همکاری هرچه بهتر با سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و تکریم آن‌ها به‌جای مانع‌تراشی؛
- ≠ استفاده از پیمانکاران و مشاوران ماهر در زمینه پیاده‌سازی طرح‌های موضعی.

References

1. Alsayyad, N. (2004). Urban Informality as a “New” Way of Life. In *Urban Informality: Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia*; Alsayyad, N., Roy, A., Eds.; Lexington Books: Washington, DC, USA, 7–32.
2. Arefi, M. (2018). Revisiting the “Informal Settlement” Phenomenon. In *Learning from Informal Settlements in Iran*; Palgrave Macmillan: Cham, Switzerland, 9–21.
3. Arif, M.M., Ahsan, M., Devisch, O., & Schoonjans, Y. (2022). Integrated Approach to Explore Multidimensional Urban Morphology of Informal Settlements: The Case Studies of Lahore, Pakistan. *Sustainability*, 14, 7788.
4. Azunre, G.A.; Amponsah, O.; Takyi, S.A.; Mensah, H. (2022). Braimah, I. Urban informalities in sub-Saharan Africa (SSA): A solution for or barrier against sustainable city development. *World Dev.* 152, 105782.
5. Babae, A.F., & Oskuee, A.A. (2023). Evaluation of satisfaction with indicators of empowerment of informal settlements with emphasis on social and economic issues (case study: Khalil Abad neighborhood of Tabriz). *Journal of New Attitudes in Human Geography*, Volume 15, Number 2: Serial Number 58, 110-133. (in Persian)
6. Berner, E. (2016). Housing disablement: Market failures, haphazard policies and the global proliferation of slums. In *Local Governance, Economic Development and Institutions*; Gómez, G.M., Knorr, P., Eds.; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, 98–117.
7. Eckstein, S. (1990). Urbanization revisited: Inner-city slum of hope and squatter settlement of despair. *World Dev.* 18, 165–181.
8. Enobong Roberts, R., & Okanya, O. (2020). Measuring the socio-economic impact of forced evictions and illegal demolition; a comparative study between displaced and existing informal settlements. *The Social Science Journal*, ۲۴, ۲۰-۱
9. Eskandrian, Gh., & FirozAbadi, S.A. (2018). Analyzing the role and importance of the empowerment approach in dealing with informal settlements from the point of view of experts and professionals. *Urban and Regional Development Planning Quarterly*. 4 (No. 11). 57-86. (in Persian)
10. Fawaz, M. (2013). Towards the right to the city in informal settlements. In *Locating Right to the City in the Global South*; Samara, T.R., He, S., Chen, G., Eds.; Routledge: London, UK, 35–52.
11. Gbadegesin, J.T. & Aluko, B.T. (2010). The Programme of Urban Renewal for Sustainable Urban Development in Nigeria: Issues and Challenges. *Pakistan Journal of Social Science*, 7(3), 253-244.
12. Hadizadeh Bazaz, M. (2003). Marginalization and its management solutions in the world, Mashhad Municipal Publications. (in Persian)
13. Hernandez, J. (2009). Production, use and language of open spaces in popular settlements, two case studies from Bogotá. *Forum Ej.* 9, 31–48.
14. Huchzermeyer, M., Karam, A., & Maina, M. (2014). Informal settlements. In *Changing Space, Changing City: Johannesburg after Apartheid*; Harrison, P., Gotz, G., Todes, A., Wray, C., Eds.; Wits University Press: Johannesburg, South Africa, 154–175.
15. Irandoost, K. (2008). Informal settlements and the myth of marginalization. *Publications of the Urban Processing and Planning Company affiliated with Tehran Municipality*. (in Persian)

16. Ishtiyag, M.; Kumar, S. (2011). Typology of informal settlements and distribution of slums in the NCT, Delhi. *J. Contemp. India Stud. Space Soc.* 1, 37–46.
17. kashkuli, M., Mahdavi- Hajiloui, M., & Shariat Panahi, M. V. (2023). Evaluation of the Role of Informal Settlements in the Urban Spatial Structure (Case Study: Hamadan City). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 18(3), 199-209.
18. Kyani Salmi, S., Shaterian, M., & Safari, H. (2019). Identifying the facilitating factors of empowering the marginal neighborhoods of Isfahan city (case study: Asheghabad neighborhood). *Urban Planning Geography Research*, 8(1), 161-192. (in Persian)
19. McFarlane, C. (2008). Sanitation in Mumbai's Informal Settlements: State, 'Slum', and Infrastructure. *Environ. Plan. A Econ. Space* 2008, 40, 88–107.
20. Mirza Beki, M., & Rahnama, M.R., AjzaShokuhi, M. (2019). An analysis of the cultural-social capacities influencing the worn-out tissues on endogenous development (case study: Tabriz metropolis). *Urban social geography*. 7(2).77-96. doi: 10.22103/JUSG.2020.2020. (in Persian)
21. Moayedfar, S., & Azizi, S. (۲۰۲۳). Empowerment of informal settlements in Bandar Abbas with an urban renewal approach (case example: Posht Shahr neighborhood). *Geography and Urban Space Development*, 10(1), 117-136. (in Persian)
22. Mohanty, M. (2020). Squatter settlements and slums and sustainable development. In *Sustainable Cities and Communities. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*; Filho, W.L., Azul, A.M., Brandli, L., Özuyar, P.G., Wall, T., Eds.; Springer: Cham, Switzerland.
23. Mousavi, M.N., Heydari, H., & Bagheri Kashkouli, A. (2012). Examining the role of social capital in the renovation and improvement of dilapidated tissues (case study: Sardasht city). *Journal of urban and regional studies and researches*, No. 15, pp. 105-122. (in Persian)
24. Narayan, D. (2014). *Empowerment and Poverty Reduction (World Bank Reference Book)*, translated by: Farzam Pourasghar Sangachin and Javad Ramezani, Tehran: Ministry of Cooperation, Labor and Social Welfare. (in Persian)
25. Perlman, J. E. (2004). *Marginality: From Myth to Reality in the Favelas of Rio de Janeiro, 1969-2002* in: Roy, Ananya & Nezar Alsayyad (Eds) (2003)
26. Rasmussen, M.I. (2013). The power of informal settlements. The case of Dar es Salaam, Tanzania. *Planum—J. Urban.* 1, 26.
27. Rezaee, M., & Kamandari, M. (2013). Investigation and analysis of the causes of marginalization in Kerman city (case study: Sidi and Imam Hassan neighborhoods). *Spatial Planning Journal*, 4, Number 4, pp. 179-196. (in Persian)
28. Rodwin, L. (2022). *Shelter, Settlement & Development*; Taylor & Francis Group: Oxfordshire, UK, 498.
29. Samper, J., Shelby, J.A., Behary, D. (2020). The Paradox of Informal Settlements Revealed in an ATLAS of Informality: Findings from Mapping Growth in the Most Common Yet Unmapped Forms of Urbanization. *Sustainability*. 12 (22), 9510.
30. Sarrafi, M. (2002). Toward the development of a national strategy for organizing informal housing - from scattered and selective work to inclusive housing. *seven cities* 3 (9-10). 6-3. (in Persian)
31. Satterthwaite, D., Archer, D., Colenbrander, S., Dodman, D., Hardoy, J., Mitlin, D., Patel, S. (2020). Building resilience to climate change in informal settlements. *One Earth* 2020, 2, 143–156.
32. Selod, H., & Shilpi, F. (2021). Rural-urban migration in developing countries: Lessons from the literature. *Reg. Sci. Urban Econ.* 91, 103713.
33. Simone, A. (2020). Cities of the Global South. *Annu. Rev. Sociol.* 46, 603–622.
34. Tanzil, T. (2018). Community Empowerment Strategy Based on Social and Cultural Capital of Coastal Communities at Makassar Island. *IOP conf. Ser.; Earth and environ. SCI.* 156 012052
35. Ulack, R. (1978). The Role of Urban Squatter Settlements. *Ann. Assoc. Am. Geogr.* 68, 535–550.
36. UNESCAP. (2001). *Municipal and Management in Asia: A comparative study*, In: United Nation Economic and Social Commission for Asia and the specific.
37. UNESCAP. *Urbanization Trends in Asia and the Pacific*. Available online: <https://www.unescap.org/resources/urbanization-trends-asia-and-pacific> (accessed on 13 June 2022).
38. UN-Habitat. *World Cities Report (2020) The Value of Sustainable Urbanization*; UN-Habitat: Nairobi, Kenya, 2020; p. 318.

39. Ward, P.M. (2015). Latin America's "Innerburbs": Towards a new generation of housing policies for low-income consolidated self-help settlements. In *Housing Policy in Latin American Cities*; Routledge: London, UK, 21–39.
40. Zali, N., Rahmati, Y., & Chareh, N. (2014). Evaluation and criticism on the plan of organizing and empowering informal settlements of Shiraz (Case study: Mehdi Abad neighborhood (Cats Bess)). *Quarterly Journal of Research and Urban Planning*. 6(23). 115-132. (in Persian)
41. Zhang, L., Zhao, S.X., & Tian, J.P. (2003). Self-help in housing and chengzhongcun in China's urbanization. *Int. J. Urban Reg. Res.* 27, 912–937.

